

ДИВИДЕНДИ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА: ПОГЛЯД НА СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ПРАВОВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ

САРАКУН І.Б.,

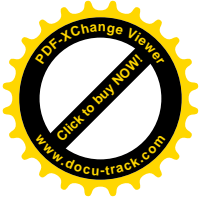
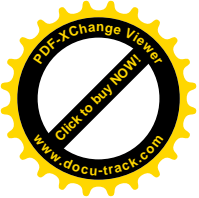
*молодший науковий співробітник Лабораторії з вивчення проблем корпоративного права
НДІ приватного права і підприємництва АПрН України*

І *Що означає термін "дивіденд"?*

Слід зазначити, що саме слово "дивіденд" не є суто юридичним і застосовується у повсякденному житті досить часто, що вимагає чіткого розуміння його змісту. Воно походить від латинського (Згїєпсіш - те, що підлягає розподілові (1; с.163).

Правильне розуміння поняття дивідендів необхідне для правильного розуміння акціонером своїх прав. Право на отримання дивідендів називають ще безумовним правом, тобто таким, що має найважливіше значення серед інших прав акціонера.

Визначення терміна дивіденди наводиться у податковому законодавстві. Закон

II. ЦИВІЛЬНЕ ТА ЦИВІЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

України "Про оподаткування прибутку підприємств" під дивідендами розуміє платіж, який проводиться юридичною особою на користь власників (довіrenих осіб власника) корпоративних прав чи інвестиційних сертифікатів, емітованих такою юридичною особою, у зв'язку з розподілом частини її прибутку. До дивідендів не відносяться виплати юридичної особи, пов'язані з викупом акцій, часток (паїв), раніше емітованих такою юридичною особою.

У наказі міністерства фінансів "Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку" від 29 листопада 1999 р. №290 дивіденди розуміються як частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частини участі у власному капіталі підприємства.

Відразу впадає у вічі, що кожен із вищезазначених актів застосовує термін "дивіденди" у зручному для нього контексті.

Як не прикро, та навіть у Законі України "Про господарські товариства" безпосередньо не міститься визначення такого важливого терміна, як "дивіденди". Розуміння цього поняття впливає із статті 10 цього Закону. Дивіденди, відповідно до цієї статті, - це частина прибутку, розподілена пропорційно внеску у статутний фонд товариства кожного з учасників.

Слід погодитись із Щербинюю О.В. (2; с.97), що право акціонера на участь у прибутках товариства - поняття ширше за право на отримання дивідендів. Прибуток, який може отримати акціонер, складається з наступних елементів: а) прибуток, що надходить за рахунок розподілу чистого прибутку товариства - дивіденди; б) прибуток, що формується у вигляді приросту абсолютного розміру частки за рахунок реінвестування доходів товариства на його розвиток; в) прибуток як результат спекулятивного доходу при обігу акцій на вторинному ринку за рахунок різниці курсу купівлі та продажу.

Відповідно до п.2 ч.1 ст.116 ЦК України, учасник товариства має право брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частину (дивіденди).

Остаточну і чітку відповідь на питання пов'язані із поняттям, порядком оголошення та виплати дивідендів, повинен да-

ти законодавець, детально врегулювавши його у 6 розділі проекту закону "Про акціонерні товариства". У його ч.1 ст.29 зазначається, що *дивіденд - це частина чистого прибутку товариства, яка виплачується акціонеру з розрахунку на одну належну йому акцію певного типу (класу). За акціями одного типу (класу) нараховується однаковий розмір дивідендів.* На наш погляд, із таким визначенням цілком можна погодитись.

2. Оголошення та виплата дивідендів.

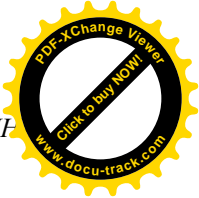
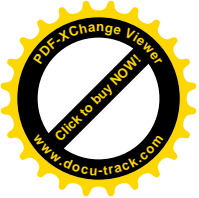
На жаль, у чинному законодавстві України правовому режиму дивідендів присвячено лише кілька статей, тоді як в зарубіжних країнах сфера відносин, пов'язаних із дивідендами, детально урегульована. Український законодавець часто поєднує загальне регулювання відносин, що виникають із приводу дивідендів, із локальним регулюванням. Так, відповідно до ст.ст.4 і 37 Закону України "Про господарські товариства", установчі документи товариства мають містити відомості про порядок розподілу прибутків, строк та порядок виплати частки прибутку (дивідендів) один раз на рік за підсумками календарного року.

Право на одержання частини прибутку (дивідендів) мають особи, які були учасниками товариства на початок строку їх виплати.

Діючим законодавством України не передбачено виплату дивідендів у іншій, крім грошової формі.

У ст.29 проекту закону "Про акціонерні товариства" йдеться про те, що "товариство виплачує дивіденди грошима". Зауважимо, що про це не слід стверджувати в такій категоричній формі. Незважаючи на те, що грошова форма виплати є найбільш поширеною, світовій практиці відомі також й інші її види, такі як: акції товариства; оплата дивідендів у натуральній формі (майном, товарами, продукцією, послугами тощо). Натомість, пропонуємо закріпити положення наступного змісту: *"Дивіденди товариства виплачуються грошима. За рішенням загальних зборів дивіденди можуть бути виплачені в іншій формі у порядку, передбаченому законодавством та статутними документами товариства"*.

Дивіденди вважаються оголошеними з моменту прийняття про це рішення зага-

льними зборами акціонерів. Законодавством не передбачено наслідків невиконання товариством обов'язку щодо виплати дивідендів, не встановлено жодних гарантій по реалізації цього права, що надає підстави для різноманітних зловживань з боку адміністрації АТ. Разом із тим, поза увагою законодавця залишилось Роз'яснення ДКЦПФР "Про порядок застосування ст.9 Закону України "Про цінні папери та фондову біржу" та ст.ст.10, 41 Закону України "Про господарські товариства" від 3 квітня 2000 р. №4., за яким виплата нарахованих дивідендів відповідно до прийнятого рішення є обов'язком виконавчого органу АТ перед його акціонерами.

Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" визначає умови виплати дивідендів (ст.4) та порядок їх виплати (ст.9), обмежуючись положенням, що останні сплачуються за підсумками року в порядку, передбаченому статутом АТ, за рахунок чистого прибутку, що залишається у його розпорядженні після сплати встановлених законодавством податків, інших платежів до бюджету, та процентів за банківським кредитом.

Частина 2 ст.29 проекту встановила, що *Виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року в обсязі не менш як 10% прибутку не пізніше 9 місяців після його закінчення...* Зазначений строк є досить великим, скажімо, у порівнянні з Законом Російської Федерації "Про акціонерні товариства", де у ч.4 ст.42 він не повинен перевищувати 60 днів із дня прийняття рішення про виплату річних дивідендів. Пропонуємо строк виплати скоротити до 3 місяців, бо такий тривалий термін виплати може спричинити цілий ряд інших проблем, наприклад, інфляцію.

Загалом, чинне законодавство, що регулює правовий режим дивідендів, є переважно бланкетним, оскільки відсилає вирішення багатьох питань щодо дивідендів (зокрема, порядку і строків їх виплати) до статутів АТ. У результаті цього останні нерідко порушують права акціонерів на дивіденди. На наш погляд, акціонерним товариствам ці питання доречно врегулювати шляхом прийняття локального документа, затвердженого вищим органом АТ. Ним може бути Положення про порядок нарахування та виплати дивідендів.

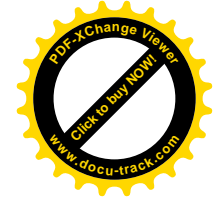
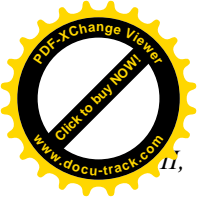
Стосовно виплати *дивідендів по привілейованих акціях*, то вона не залежить від наявності у товариства прибутку. Відповідно до ст.4 Закону України "Про цінні папери і фондову біржу", привілейовані акції можуть випускатися з фіксованим у відсотках до їх номінальної вартості щорічно виплачуванним дивідендом. Стаття 6 зазначеного Закону також говорить, що у протоколі рішення засновників або загальних зборів акціонерного товариства обов'язково мають бути зазначені порядок виплати дивідендів та права власників привілейованих акцій. Порядок здійснення переважного права на одержання дивідендів, згідно зі ст.4 цього Закону, визначається статутом акціонерного товариства.

Пунктом "д" ст.41 передбачено, що до виключної компетенції загальних зборів віднесено затвердження порядку розподілу прибутку, строк та порядок виплати дивідендів. Але ж дивіденди за привілейованими акціями можуть виплачуватися не за рахунок прибутку товариства, а за рахунок резервного фонду. Порядок прийняття рішень щодо використання коштів резервного фонду законодавством не передбачений. Поряд із цим, ч.5 ст.13 проекту ("Статутний і власний капітал") зазначає, що статутом товариства має бути передбачено створення спеціального фонду для виплати дивідендів за привілейованими акціями.

Незважаючи на вказані зауваження, значимо, що статтею 29 проекту регулюються найбільш важливі моменти стосовно виплати дивідендів, а саме: поняття; термін виплати; спосіб повідомлення осіб, що мають право на отримання дивідендів; щодо виплати дивідендів на державну частку у разі її наявності у статутному фонді товариства тощо.

Законодавством передбачено і певні **обмеження** щодо виплати дивідендів. Відповідно до ч.3 ст.158 ЦК України, *акціонерне товариство не має права оголошувати та оплачувати дивіденди:* 1) до повної сплати всього статутного капіталу; 2) при зменшенні вартості чистих активів АТ до розміру, меншого, ніж розмір статутного капіталу і резервного фонду; 3) в інших випадках, установлених законом.

Звертаючись до проекту, слід зазначити, що його розробники у ст.30 також закріпили певні *обмеження, за яких товариств-*

во не може сплачувати дивіденди, а саме, якщо: 1) воно відповідає ознакам банкрутства або буде відповідати ознакам банкрутства після виплати; 2) власний капітал товариства менше суми статутного капіталу, резервного фонду та надлишку ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, або стане меншим після виплати; 3) товариство не викупило свої акції, які воно зобов'язане викупити. Разом із тим, граничний розмір коштів, які йдуть на виплату дивідендів, не може перевищувати суму чистого прибутку (за поточний рік) та 20 % нерозподіленого прибутку за попередні роки. Як бачимо, такі обмеження є необхідними та цілком виправданими, оскільки вони мають на меті захистити інтереси кредиторів та самого товариства від надмірних вимог дрібних акціонерів.

3. Важливість ролі незалежного аудитора. Законом України "Про господарські товариства" передбачено перевірку фінансової діяльності товариства (ст.17), яка здійснюється державними податковими інспекціями, іншими державними органами у межах їх компетенції, ревізійними органами товариства та аудиторськими організаціями; а також питання обліку та звітності товариства (ст.18). Достовірність та повнота річної фінансової звітності товариства повинні бути підтверджені аудитором (аудиторською фірмою). Обов'язкова аудиторська перевірка річного балансу і звітності товариств з річним господарським оборотом менш як 250 неоподатковуваних мінімумів проводиться один раз на 3 роки.

Важливу роль внутрішнього аудиту відзначає і ст.162 ЦК України, відповідно до якої для перевірки та підтвердження правильності річної фінансової звітності АТ повинно щорічно залучати аудитора, не пов'язаного майновими інтересами з товариством чи з його учасниками. Аудиторська перевірка діяльності акціонерного товариства, у тому числі такого, що не зобов'язане публікувати для загального відома документи, має бути проведена у будь-який час на вимогу акціонерів, які разом володіють не менш як 10% акцій. Витрати, пов'язані з проведенням такої аудиторської перевірки, покладаються на осіб, на вимогу яких проводиться аудитор-

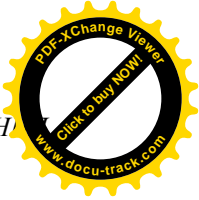
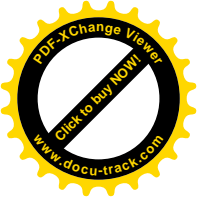
ська перевірка. Загальні збори акціонерів можуть ухвалити рішення про проведення аудиторської перевірки за рахунок товариства, або прийняти рішення про інше.

Незалежний аудитор, бухгалтер, ревізійна комісія, спостережна рада може здійснювати попередження зловживання прав акціонерів на одержання дивідендів.

Зокрема, завданнями внутрішнього аудиту є контроль за наявністю та збереженістю активів, та виявлення внутрішніх резервів підприємства і визначення шляхів їх використання. Проте, незалежному аудитору, на практиці, частіше за все дає завдання керівник АТ. На жаль, ніхто не дає гарантії про те, що, перебуваючи у фінансовій залежності від останнього, той самий "незалежний аудитор" складає дійсно справедливий і невідгідний керівнику висновок. Тому, у випадку, коли виникають сумніви у достовірності складеного висновку, акціонерам доречно самим наймати незалежного аудитора.

Така можливість передбачена у проекті закону "Про акціонерні товариства", ч.2 ст.74 якого закріпила положення щодо проведення спеціальної перевірки фінансово-господарської діяльності товариства. Вона може проводитися аудитором на вимогу та за рахунок акціонерів (акціонера), які на момент подання вимоги у сукупності є власниками не менше ніж 10% акцій товариства.

Позитивним прикладом роботи аудиторів може слугувати наступний факт. Керівництво одного державного підприємства вельми по-доброму ставилося до різних прохань від благодійних організацій щодо фінансової допомоги. Допомогу вони надавали, виходячи з власного розуміння про її можливі розміри. Коли головний аудит ЗАТ перевіряв поточні витрати, у тому числі благодійні, він виявив, що сума безповоротної фінансової допомоги надана (і віднесена на валові витрати ЗАТ) у розмірах, **що** не лише переважала 4% від прибутку минулого, а й спричинила до збитку звітного кварталу. Таким чином, було виявлено некомпетентність як керівника, так і головного бухгалтера, попереджені можливі штрафні санкції з боку фіскальних органів. Можна привести багато прикладів неналежного використання прибутків товариства і, звичайно ж, у таких випадках

про виплату акціонерним товариством дивідендів взагалі говорити не доводиться. Саме у цій сфері і мають працювати незалежні аудитори - попереджати (своєчасно виявляти і ліквідувати) випадки шахрайства серед персоналу, здійснюючи тим самим, свою прогнозуючу функцію (3).

4. Відповідальність АТ за невиконання оголошених дивідендів. Товариство має зобов'язання щодо виплати акціонеру оголошених дивідендів, а акціонер має право на їх отримання. Акціонер вправі вимагати виконання боржником (товариством) зобов'язання по виплаті дивідендів у судовому порядку. Як боржникам, так і кредиторам слід враховувати положення про те, що у разі невиконання оголошених товариством дивідендів право на позов про їх стягнення виникає в акціонера з наступного дня після закінчення встановленого для виплати дивідендів строку. А підставою для подання акціонером позову є норма ст.530 ЦК України, за якою зобов'язання підлягає виконанню у встановлений у ньому строк (термін).

Слід звернути увагу на те, що з метою захисту прав акціонерів у проекті необхідно встановити норму, яка б зобов'язувала товариство передбачати в установчих до-

кументах положення про відповідальність останнього за порушення строків виплати дивідендів. Наприклад, за прострочення строків виплати дивідендів зобов'язати акціонерне товариство *сплатити акціонерам дивіденди з урахуванням встановленого індексу інфляції за весь час прострочення, а також 3% річних з простроченої суми.*

Насамкінець слід зазначити, що право на дивіденди може бути (крім уже зазначеного), реалізоване лише за умови активної та ініціативної участі акціонерів у справах товариства, інакше неминучим може стати зловживання їх правами та інтересами з боку посадових осіб товариства. Тоді останнім доведеться лише безнадійно чекати на "омріяний прибуток".

ЛІТЕРАТУРА:

1. Словарь иностранных слов. - М.: "Сирин", 1996.
2. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України. - К.: Юрінком Інтер, 2001. - 160 с.
3. Внутрішній аудит - запорука ефективного корпоративного управління. - Урядовий кур'єр. - №4. - 2001.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ І ЗАХИСТУ ПРАВ АКЦІОНЕРІВ У ВИПАДКУ ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМИ ДОГОВОРУ НА ВЕДЕННЯ РЕЄСТРУ ВЛАСНИКІВ ІМЕННИХ ЦІННИХ ПАПЕРІВ

КОБЕЦЬКА Н.Р.,

старший науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва АПрН України, кандидат юридичних наук, доцент

"% /И~іркування, викладені у даній статті, виникли на підставі реальної судової справи про визнання недійсним договору на ведення реєстру власників іменних цінних паперів. Підставою визнання недійсним договору стала невідповідність його вимогам закону, а саме порядку укладення, передбаченого в ст.9 Закону України "Про національну депозитарну систему та особливості електронно-

го обігу цінних паперів в Україні"[1]. Не вдаючись в деталі заданої справи, доводи сторін і обґрунтування суду, хочеться звернути увагу на ряд моментів, пов'язаних з укладенням, виконанням, змістом та наслідками визнання недійсним подібного роду договорів.

Договір на ведення реєстру власників іменних цінних паперів є договором про надання послуг. Послуги, які надаються